

ACTIVITATEA MISIUNII IEZUITE DIN CLUJ ȘI CLUJ MĂNĂȘTUR (1579-1588)

AURA - LUCIA POPA

Lucrarea de față dorește să analizeze rezultatele misiunii iezuite din comitatul Cluj până în momentul expulzării S.I. din Ardeal în 1588.

Întrucât istoriografia problemei (Caesare Alzati, *Terra romena tra oriente easte occidente*, Milano, 1982; Jako Klara, *Erdely konveshazak*, Szeged, 1992; Bartok Istvan, *A gyulafehervari fejedelmi udvari kultura*, Budapest, 1987; Trocsany Zsolt, *Erdely kozponti kormanyzat (1540-1690)*, Budapest, 1980; *Erdely tortenete a kezdetektol 1600-ig*, Budapest, 1986; Lucian Peris, *Le missioni Gesuite in Transilvania e Moldavia nel Seicento*, Cluj-Napoca, 1998; *Erdely Torvenyek*, Budapest, 1900 etc) nu acoperă cronologic și tematic încercarea studiului de față, constituind doar cadru de amplasare și discuție pentru problematica tratată, baza lucrării a constituit-o sursele primare care aduceau date esențiale despre iezuiți și despre problematica legată de aceștia: colecții de documente *Monumenta Antiquae Hungariae*, vol. I-III, Roma, 1969-1981; *Monumenta comitialia regni Transylvaniae*, vol. II-III, Budapest, 1876-1877; Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, tom II, București, 1929-1937; *Călători străini despre Țările Române*, vol. II-III, București, 1968; Andrei Veress, *Annuae Litterae Societatis Jesu de rebus Traanaasylvanicis temporibus principum Bathory, Veszprem*, 1921; și lucrările unor iezuiți cum ar fi Possevino, *Transylvania* și Rudolf Bzensky, *Quattuor Aetates Transylvaniae* (manuscris).

Acest gen de izvoare cuprinde atât opinia iezuiților, a superiorilor acestora, a capilor bisericii romane - ex. Papii: Pius V (1566-1572), Grigore XIII (1572-1585) - a cardinalilor, secretarilor de stat etc. cât și a unor călători străini, a familiei princiare a Báthoreștilor și a protestanților vis-a-vis de misiunea călugărilor iezuiți în Transilvania.

Multitudinea surselor și proveniența lor îmi oferă posibilitatea unei abordări obiective care să surprindă îndeaproape rezultatele obținute de iezuiți pe linia relansării catolicismului în Ardeal prin învățământ și religie (cateheza, activitate

pastorală...); ele nu pot fi contestate constituind, de altfel obiectivul lucrării de față.

În zorii domniei lui Ștefan Báthory, Biserica catolică trăia un adevărat dezastru. În 1542, prin hotărâre dietală, stările secularizaseră bunurile episcopiei catolice, pentru ca în 1566, dieta de la Turda să ajungă să interzică orice așezare a unor preoți catolici în Transilvania. Astfel în mai puțin de un sfert de veac Biserica catolică își pierdea poziția privilegiată, episcopatul, catedralele, bisericile, domeniile, preoții și chiar posibilitatea de a ființa¹.

Orice încercare de relansare a catolicismului se lovea inevitabil de opoziția stărilor și de hotărârile dietale, care privilegiau cele trei religii recepte - luterana, calvină și unitariană.

Elita politică protestantă a Ardealului se opunea voinței principelui nu doar din motive doctrinale cât mai ales din pricina intereselor legate de secularizarea bunurilor ecleziastice și a poziției lor politice².

În aceste condiții Ștefan Báthory va face apel în interior la cei câțiva nobili catolici sau la sprijinatorii politicii princiare³ (Ladislao Sombori, Dionisie Csáki, Volfango Bánffy, Ioan Gálffy, Volfango Kovákhovczi) iar în exterior la capul bisericii catolice, la Papa⁴.

Misiunea transilvană începea să prindă contur în ochii autorităților din Cetatea Eternă, organizarea ei fiind urmărită cu multă responsabilitate de curia romană. Se luaseră în discuție numărul iezuiților, pregătirea, vârsta și nu în ultimul rând etnia lor, deoarece, de nenumărate ori, Ștefan Báthory insistase asupra nevoii de iezuiți maghiari sau care să cunoască limba maghiară pentru a fi mai aproape de populație, de a comunica mai bine⁵.

Cu toate acestea instalarea iezuiților în Ardeal nu putea să aibă loc fără un temei legal. Misiunea în Ardeal se va deschide în 1579 când toate condițiile organizatorice, materiale și constituționale vor fi îndeplinite cu concursul Papei, al lui Ștefan Báthory, rege al Poloniei și al lui Cristophor Báthory, principe al Transilvaniei.

După dificilele dezbateri cu stările protestante sunt obținute și cadrele legale pentru instalarea iezuiților în Ardeal.

Dieta aprobă propunerea principelui de instalare a iezuiților în Ardeal însă impune condiții privind cadrele activității iezuiților în Ardeal. Conform acestora: a) călugarii și preoții iezuiți se vor putea ocupa doar de catolici și nu vor încerca să facă prozelitism⁶; b) iezuiții vor avea dreptul la învățământ propriu⁷; c) se vor

¹ *Călători străini despre țările române*, vol. II, București, 1968, p. 567; Bartok Istvan, *A gyulafehérvári fejedelmi udvar es a ifju Bathori Zsigmond*, în *Magyar reneszansz udvari kultura*, Budapeșt, 1907.

² C. Alzati, *Terra romana tra oriente e occidente*, Milano, 1982, p. 111.

³ *Monumenta Antiquae Hungariae*, vol II, Roma, 1973, p. 935. – de acum înainte *M.A.H. II*, E. Veress, *Antonio Possevino della Compagnia di Gesu, Transylvania (1584)* p. 178.

⁴ *M.A.H. I*, p.24.

⁵ *M.A.H. II*, p. 16.

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*

putea instala în „trei rezidențe: Cluj, Cluj - Mănăstur și Alba Iulia iar în afară de acestea nici principele să nu aibă drept să-i introducă în alte localități”⁸; d) în situația în care în anumite localități populația catolică este majoritară, se va putea trimite un preot catolic la cererea acestora și în urma hotărârii luate de un reprezentant al principelui și a doi reprezentanți nobili ai județului sau a localității respective⁹.

La temelia luptei pentru drepturile iezuiților în Ardeal s-au aflat puternicele motivații ale Báthoreștilor și ale tuturor catolicilor din Ardeal¹⁰. Relansarea catolicismului în Ardeal a urmărit: reconvertirea sau convertirea populației la catolicism (ceea ce contravenea hotărârilor dietale din 1579), înființarea unor colegii și seminarii de nivel european pentru formarea preoților și educația în spirit catolic a cetățenilor iar ca o încununare a celorlalte doleanțe, reinstituirea unei ierarhii catolice capabile să impună în Ardeal dogma și disciplina tridentină.

Pentru realizarea acestor obiective iezuiții și-au desfășurat strategia pe două niveluri: unul destinat populației catolice iar celălalt formării de tineri ecleziaști.

În ceea ce privește misiunea iezuită din comitatul Cluj, aceasta ocupă primul loc în rândul misiunilor iezuite din Ardeal. Locul îi poate fi atribuit din mai multe considerente:

1. consistența bazei materiale
2. personalul misiunii mult mai numeros și mai bine pregătit (cadre recunoscute de învățământul universitar catolic ca fiind adevărate valori: Iacobus Wujek, Claudius Acquaviva...)
3. voința, valoarea și puterea de organizare a iezuiților clujeni care fac posibilă îndeplinirea unor obiective esențiale – înființarea celui mai mare colegiu din Ardeal, a unei biblioteci și a unui seminar
4. poziția teritorială „de facto et de jure” a iezuiților clujeni care aveau de înfruntat împotrivirea protestanților: a predicarilor protestanți și a sfatului clujean.

După cum s-a văzut în 1579, iezuiții trimiși de provincialul de la Viena sosesc în țară în număr de 12, urmând a se așeza la „mănăstirea din Cluj” în 17 iulie 1579¹¹.

Planul educativ al iezuiților și al lui Ștefan Báthory era bine conturat.

La 20 decembrie 1579 se deschid oficial porțile colegiului iar la 11 ianuarie 1580 debutează primele cursuri¹².

Pentru îndeplinirea cu succes a obiectivelor misiunii iezuite Báthoreștii și papalitatea s-au preocupat de crearea unei baze materiale pentru colegiu și viitoarele acțiuni iezuite. În acest sens în 1579 Ștefan Báthory printr-o scrisoare

⁸ *Ibidem* p. 39.

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *M.A.H.* II, p. 195.

¹¹ K. Jákó, *Erdelyi konyveshazak*, vol. I, Szeged, 1992, p. 10.

¹² *Ibidem*.

de donație acordă iezuiților clujeni abația Cluj-Mănăștur (a fostului ordin benedictin) cu trei sate: Mănăștur, Baci, Leghia¹³, cu un venit de 1500 taleri. Necesitățile materiale ale iezuiților clujeni depășeau veniturile încredințate. Astfel că în 1581 primesc încă trei sate: Caiantan (Chinteni), Tiburcz (Tiburt) și Bogarteleke¹⁴ (Bagara) urmând ca apoi să primească două iazuri: Baratoktava și Zuk pentru necesarul de pește.

Cu o "dotă" formată dintr-o mănăstire, o biserică "în Plateea Luporum"¹⁵, o școală, o grădină și alte locuri lângă zidurile orașului la care se adaugă cele 3 sate și cetăți ale abației¹⁶, iezuiții din Cluj puteau să ducă o viață decentă și să susțină material peste 150 de persoane¹⁷. Mai mult, iezuiților li se asigura și un venit de 1.000 de florini ungurești lăsați de Chr. Báthory prin testament¹⁸. Din partea papalității, pentru colegiu urmau să se primească timp de 15 ani 1.200 de ducăți ungurești plus încă 1.200 de scuzi¹⁹ iar pentru căminul de 150 de elevi ridicat în 1583 în apropierea școlii, se mai primeau încă 1.000 bani de aur de la Ștefan Báthory și Papă²⁰.

Astfel, misiunea din Cluj își vedea susținute acțiunile educative și cele spirituale, revenindu-i sarcina de a administra și exploata rațional bunurile, de a-și doza eforturile în învățământ, în comunitățile catolice și în disputele teologice cu protestanții.

Unul dintre exemplele de bună administrare și minuțioasă evidență a posesiunilor și veniturilor acestora îl găsim în relatarea superiorului misiunii iezuite din Transilvania, Jacobus Wujek²¹. Într-o manieră sistematică sunt notate sursele de venit: darea pe localitate, banii proveniți din arendarea morii și din vămi, numărul animalelor pe specii, al lacurilor, iazurilor, numărul țăranilor, văduvelor și caselor părăsite pe anul 1580 pentru fiecare localitate în parte. Realizând suma valorii bunurilor și redevențelor din satele: Mănăștur, Baci și Leghia avem un total de 1.346 de florini/an iar din posesiunile: Chintău (Kajanto), Tibort (Tyburcz) și Bagara (Bogartelke) 359 de florini/an. Cele șase posesiuni ale abației Cluj-Mănăștur aduceau deci un profit de 1.795 florini/an ceea ce în epoca respectivă era o sumă rezonabilă pentru întreținerea unei abații și chiar a unui colegiu. La aceste venituri proprii se adăugau donațiile lui Ștefan Báthory, Chr. Báthory, Sigismund Báthory, ale Papei și contribuțiile elevilor din unitățile școlare iezuite.

¹³ M.A.H. I, p. 909, M.A.H. III, p. 59.

¹⁴ *Călători străini...*, vol II, p. 482, K. Jako, *op.cit.*, p. 10.

¹⁵ M.A.H. II, p. 187.

¹⁶ *Ibidem*, M.A.H. II, p. 184.

¹⁷ M.A.H. II, p. 188.

¹⁸ M.A.H. II, p. 202.

¹⁹ M.A.H. II, p. 452.

²⁰ K. Jako, *op.cit.*, p. 10.

²¹ M.A.H. II, p. 98-101.

Colegiul clujean odată întemeiat, trebuia să-și stabilească o traiectorie, materiile, normele și nivelul la care tindea. Primele demersuri în acest sens le face regele Ștefan Báthory, care în 1579 stabilește în 12 puncte atribuțiile profesorilor, materiile predate și organizarea cursurilor²². Un an mai târziu, același Ștefan Báthory prezintă iezuiților proiectele pentru modernizarea colegiului. Tot atunci este stabilit și gradul colegiului. Acesta urma să fie "colegium maior", o instituție de învățământ superior, comparabil ca statut și drepturi cu academiile și universitățile europene. În acest sens, absolvenții urmau să dispună de toate gradele europene: "baccalaureatus", "doctor", "magister", etc²³.

În colegiul clujean²⁴ "bastion catolic în Europa de SE" se preda: retorica, greaca, latina, științele umane, dialectica, gramatica lui Aelius Donatus, catehismul creștin²⁵, urmând ca la cererea lui Ștefan Báthory din 1585 să se predea și un curs de filosofie (Hieronimus Fanfonius) și teologie²⁶.

La Cluj își desfășurau activitatea iezuiți veniți din diferite țări ale Europei: Polonia, Ungaria, Germania, Spania. Câteva personalități ne rețin atenția: Francesco Sunyer, Jacobus Wujek, Luigi Odeschalchi, Szanto Istvan Arator...

Aceștia, pe lângă propaganda catolică, au pus bazele unui învățământ de cel mai înalt grad, dovada faptului că înșiși protestanții își dau fii la iezuiți pentru a-și clădi cultura²⁷.

Indiferent de etnia și religia elevilor înscriși, aceștia frecventau o școală catolică care urmărea implementarea idealului catolic tridentin de sobrietate, sănătate a credinței și disciplină²⁸. Ordinea și disciplina catolică erau întocmai respectate de învățăceii obligați să participe la cursuri, să asculte Liturghia, să se spovedească la Paști, să participe la corul bisericii și la înmormântări, să aibă o conduită demnă etc²⁹.

Potrivit registrelor și însemnărilor iezuite, învățăceii erau catolici și protestanți, săraci și nobili, ceea ce demonstrează deschiderea iezuiților spre luminarea și formarea tinerilor, indiferent de etnie, religie sau condiție socială.

Numărul celor înscriși reflectă starea materială a colegiului, calitatea profesorilor dar și transformările survenite de-a lungul anilor, faptul că din pricina ciumei și a victimelor făcute de aceasta numărul elevilor este mult mai mic.

Ținând seama de numărul elevilor³⁰, evoluția colegiului ar putea fi

²² M.A.H. I, p. 909.

²³ K. Jako, p. 10, M.A.H. II, p. 62.

²⁴ K. Jako, p. 17.

²⁵ *Călători străini...*, vol III, p. 103, M.A.H. II, p. 70.

²⁶ M.A.H. II, p. 793, M.A.H. III, p. 60. K. Jako, *op.cit.*, p. 9.

²⁷ *Călători străini...*, vol III, p. 109, C. Alzati, *op.cit.*, p. 71.

²⁸ E. Veress, *Fontes...*, tom III, p. 147.

²⁹ *Călători străini...*, vol III, p. 87.

³⁰ K. Jako, *op.cit.*, p. 10.

exprimată astfel: în primul an (1580) colegiul are înscriși 80 de elevi, în 1581, 150-200 de elevi care studiau în cinci clase, în 1585, 230 de elevi în șase clase în preajma ciumei ajungându-se la 300 de elevi. După cum se remarcă, creșterea nu este liniară. Explicația acestui fapt rezidă și în încercarea rectorului clujean Iacob Wujek (1584) de a trece la o selecție a candidaților³¹. Politica rectorului are ca scop creșterea prestigiului învățământului clujean și sporirea concurenței în rândul elevilor. Nu cunoaștem dacă noul rector Ferdinandus Capecius continuă politica școlară a lui Wujek însă, în anul următor numărul elevilor crește și mai mult iar aceștia reușesc să-și finalizeze studiile. În acest sens putem să afirmăm că în anul 1584, 27 de învățăcei termină cursurile colegiului iar în 1587 doar 15 din pricina ciumei care-i răpește pe ceilalți 81³².

Pentru a superviza învățământul iezuit și activitățile iezuiților, Ștefan Báthory și Sigismund Báthory au cerut în numeroase rânduri Romei un vizitator³³. Cu toate acestea, legații papali nu realizează vizitația colegiului până în februarie 1584³⁴.

Nu toate informațiile provenite din epocă au capacitatea de a lămuri necunoscutele legate de colegiul din Cluj. Astfel, *Annuae Litterae Societatis Jesu* pentru anul 1583 menționează că în Cluj, școala "institutum est"³⁵ datorită zelului iezuit, datorită Papei Grigore XIII care donează 1360 "aurei" și a lui Ștefan Báthory care oferă aceleiași instituții de învățământ, 1.600 de taleri.

Dar despre ce școală superioară este vorba? De colegiu sau de seminar? Terminologia folosită în documente nu precizează acest lucru. Probabil este vorba de colegiul pe care Roma îl susține de la începuturi și pe care sursele iezuite îl amintesc cu o mare frecvență.

Referitor la seminar, de la Possevino aflăm că în 1583 acesta este înființat la Cluj³⁶. Din nou se ridică un semn de întrebare: este vorba de finalizarea construcției sau de începerea cursurilor? În acest caz putem afirma clar că referința lui Possevino vizează finalizarea construcției deoarece seminarul a fost inaugurat în primăvara anului 1581 (neștiindu-se în ce clădire funcționa)³⁷ când, în urma examenului sunt admiși 27 de elevi, urmând ca în 1585 numărul admișilor să ajungă la 50³⁸.

Rolul seminarului este același ca în întreaga lume catolică. El formează preoți catolici capabili de a satisface cerințele Romei și ale populației dar și de a îngroșa rândurile iezuiților. În acest sens, avem cunoștință că, în 1586, 12 seminarisți își încheie studiile iar dintre aceștia 4 sunt admiși în Societate.

³¹ *Călători străini*, vol III, p. 87.

³² K. Jako, *op.cit.*, p. 10.

³³ *M.A.H. II*, p. 111-114.

³⁴ *Călători străini...*, vol III, p. 87.

³⁵ E. Veress, *Annuae Litterae Societatis Jesu*, Budapesta 1913, tom. IV, p. 5.

³⁶ K. Jako, *op.cit.*, p. 10.

³⁷ E. Veress, *Annuae Litterae...*, p. 8.

³⁸ *Ibidem*.

Totuși atenția tuturor este atrasă de colegiul clujean, de valoroasele sale cadre didactice și de impozanta sa bibliotecă.

Izvoarele iezuite consemnează periodic numărul cadrelor didactice, al personalului auxiliar, funcțiile, studiile și etnia acestora.

Această evidență nu este întâmplătoare, dovadă că se desfășoară pe mai mulți ani: 1581, 1584, 1586, 1587 (fiind cerută de Roma) și nici lipsită de valoare deoarece prin analiza acesteia se pot trage concluzii esențiale referitoare la nivelul academic al colegiului clujean.

Pentru anul 1579 avem cunoștința de prezența a 12 iezuiți la Cluj destinați probabil în principal noului colegiu. Trei ani mai târziu (1581), P. Ștefan Arator Szanto descrie într-o epistolă ocupațiile celor 7 părinți iezuiți și ale personalului auxiliar³⁹. Părinții iezuiți nu se îndeletnicesc doar cu activitatea didactică ci și cu cea pastorală pe care o îndeplinesc deasemenea cu multă seriozitate. Nefiind un catalog oficial al iezuiților colegiului clujean întocmit pentru a fi trimis la Roma ci o scrisoare, Ștefan Szanto Arator nu insistă asupra studiilor realizate de către iezuiții colegiului în interiorul sau în exteriorul Societății ci asupra funcției, atribuției și etniei acestora.

Încă de la prima prezentare a sarcinilor și rolului fiecărui iezuit transpare buna organizare, distribuirea obligațiilor pentru satisfacerea nevoilor colegiului și a comunității catolice din Cluj de limbă maghiară în principal, și secundar germană. În scrisoare iezuiții apar în următoarea succesiune: P. Aloysius (Ludovicus Odeschalchi), P. Volfgangus Schrech, Mathias Thomasius (Thomany), P. Szanto Arator, P. Valentinus Lado, P. Sylvanus (Erdosi) și Jacobus Wujek.

Acești iezuiți nu sunt așezați după criteriul vârstei, al valorii sau al funcției ci probabil după preferința și dorința celui care scrie. Ca argument în acest sens fiind așezarea rectorului clujean pe ultimul loc. Ne-am putea întreba: de ce ocupă cel loc Iacobus Wujek în cuprinsul scrisorii ?

Răspunsul este simplu. Antipatia reciprocă existentă între Szanto și Wujek. Antipatia maghiarului față de Wujek își are rădăcinile în severitatea dusă la extremă, avariția, comportamentul dictatorial față de iezuiți și populație și nu în ultimul rând în răutatea polonezului față de iezuiții maghiari.

De ce se pune un accent puternic pe etnia iezuiților?

Ștefan Báthory afirmă acest lucru în momentul elaborării cererilor sale destinate Romei sau provincialilor. În aceste condiții se susține necesitatea trimiterii unor iezuiți maghiari în Ardeal. Afirmatia principelui (1579) nu era deplasată și nici naționalistă. Era nevoie de iezuiți maghiari deoarece catolicii erau în majoritate de etnie maghiară. Roma era de acord cu această cerință deoarece tocmai la Trento se aprobase de către papalitate și biserica romană utilizarea vulgatei, a limbii maghiare în momentul administrării sacramentelor.

³⁹ *M.A.H. II*, p. 164-183.

Nu s-a putut da curs în totalitate dorinței principelui maghiar din pricina numărului relativ mic de maghiari instruiți și disponibili în Societate⁴⁰. Cu toate acestea din misiunea clujeană nu lipsesc iezuiții maghiari, însă ei sunt insuficienți numeric mai ales dacă luăm în considerare numărul mare al iezuiților poloni.

În 1581, după relatarea lui P. Arator Szanto, din totalul de 7 părinți iezuiți, 4 erau maghiari sau vorbitori de limbă maghiară: P. Mathias Thomany, P. Szanto Arator, P.Valentin Lado și Petrus Erdosi.

Urmărind cataloagele iezuiților colegiului clujean remarcăm că numărul maghiarilor scade treptat. În 1584⁴¹ sunt menționați 4 maghiari, în 1586, 3 pentru ca în 1587 numărul lor să ajungă la 2. Ca întotdeauna există o explicație.

În 1579 a fost fondată prima misiune și cu cea mai mare pondere în Ardeal, aceea de la Cluj. Deci este explicabil de ce s-au concentrat aici cei mai mulți iezuiți inclusiv maghiari. Dintre acești iezuiți, în cursul anilor unii au fost trimiși în alte zone ale Ardealului spre a răspunde necesităților comunităților catolice. În această situație se găsesc: P. Erdosi trimis de la Cluj la Alba Iulia (1584), Ștefan Szanto Arator stabilit în 1584 în rezidența oradeană etc⁴².

Pentru anul 1584 situația iezuiților clujeni este mult mai clară. "Catalogus collegii claudiopolitani anni Domini 1584 prima ianuarii"⁴³ destinat autorităților superioare de la Roma prezintă cu multă exactitate originea etnică, studiile și funcțiile celor 27 de iezuiți clujeni.

Din totalul de 27 de iezuiți, 10 ocupau poziții importante în cadrul colegiului. Dintre aceștia doar 6 frecventaseră cursurile unui învățământ superior. Între cei 6 iezuiți se manifestă diferențe. Astfel există iezuiți care "au studiat" în interiorul Societății sau în exterior diferite discipline: P.M. Undo care a studiat matematica, greaca și ebraica; P.Mathias Thomany – științele umane, retorica, filosofia și teologia; M.Petrus Szydowski – gramatica, științele umane, retorica și filosofia; alții au absolvit acele cursuri superioare: Ferdinandus Capecius – filosofie și teologie; Hieronymus Fanfonius – teologie; Ioannes Ardulphus – teologie și greaca; M.Ioannes Crakowinski – retorica; alții sunt "magistres" – Ferdinandus Capecius (rectorul colegiului clujean din decembrie 1583); P.Wolfangus – doctor în arte; iar alții care frecventează cursurile unui învățământ superior fără a le absolvi: Ioannes Elbingus, etc.

Astfel, colegiul clujean avea cadre pregătite pentru predarea științelor umane (Ioannes Elbingus), a sintaxei (M.Ioannes Crakowinski, M.Petrus Szydowski), a retoricii (Ioannes Ardulphus; Hieronymus Fanfonius), a dialecticii (Hieronymus Fanfonius), a limbilor greacă și latină (Ioannes Ardulphus, F.Capecius) iar din 1585, a filosofiei (același H.Fanfonius).

⁴⁰ *M.A.H. I*, p. 447-454.

⁴¹ *M.A.H. II*, p. 620.

⁴² *Ibidem*

⁴³ *M.A.H. II*, p. 615.

Pe lângă aceste cadre didactice misiunea din Cluj deținea și un personal auxiliar format dintr-un tâmplar (Michael Silesius alias M. Viller), un bucătar (Stanislaus Iavicki), un ajutor de bucătar (Michael Silesius), doi iezuiți ce se ocupau de semănături (Lucas Schif și Ioannes Psarski), un cizmar care era și morar (Simon Rasz), un meșter - pictor (Urbanus Schipper) și nu în ultimul rând o persoană care se ocupa de sacristie - Georgius Hamman.

După cum se observă, mulți dintre cei care formau personalul auxiliar aveau, dacă putem spune, mai multe "specializari" tocmai pentru a suplini numărul lor destul de mic în raport cu necesitățile comunității catolice clujene.

O situație asemănătoare o întâlnim și în cazul iezuiților implicați în conducerea colegiului sau a seminarului. Aceștia dețin atât funcții administrative cât și educative: Ferdinandus Capecius – rectore al colegiului, Hieronymus Fanfonius "praefectus studiorum et congregationis et sanitas", Ioannes Ardulphus "magister novitiorum" și "praefectus rerum spiritualium et casuum conscientiae", M. Ioannes Crakowski "praefecti seminarii Claudiopoli" și Maximus Milanensis "expertus in negociis tractandis et medicinae" și "praefectus fabricae".

După doi ani, în 1586, situația colegiului clujean este ușor schimbată⁴⁴. Este anul în care ciuma face ravagii. Dintre ei se mențin și au aceleași funcții: P. Ferdinandus Capecius, P. Ioannes Ardolphus, P. Hieronymus Fanfonius, P. Valentin Lado, Ioannes Krakowski, Georgius Hamman, Urbanus Schipper, Michael Viller, Adamus Tensier, Ioannes Psarski, Casimirus Loviciensis și Olaus Ioannes la care se adaugă (în lipsa celor dipăruți sau plecați în alte rezidențe din Ardeal) P. Matthaeus Strus "minister et procurator", P. Andreas Busau "praefectus studiorum et templi", P. Michael Ripinensis "praefectus seminarii et cantus, professor rhetoricae", P. Georgius Toros "contionator", Ionas Kredick „professor humanitatis et poseos ac arithmeticae, contionator germanicus in necessitate et explanator catechismi germanici, Albertus Wolucki "magister syntaxeos", Ioannes Burman "magister superioris classis gram". Matthias Zaleski "magister classis inf. grammaticae", Nicolaus Kurtics "contionator hungaricis", Stanislaus Radzinski "supplementum magistrorum infirmorum", Paulus Kiniskovicz "auditor phil., prof. Historiae, vicepraef. Scholarum et convictus S. S. Trinitatis", Albertus Brantmaier "continator germ. Et magistros infirmos", Ioannes Elbingus "vicepraef. Seminarii, auditor cont. germ." și Gasparus Dosa.

Astfel, în primul semestru al anului 1586 sunt amintiți în funcție 29 de iezuiți: predicatori, profesori dintre care unul pentru istorie (materie nou introdusă), slujitori și administratori ai diferitelor subdiviziuni organizatorice ale colegiului.

În timpul ciumei situația colegiului este tragică. Șaptesprezece iezuiți sunt răpuși de ciumă în lunile iulie - august: Ferdinandus Capecius, P. Ioannes Ardulphus, Hieronymus Fanfonius, Georgius Hamman, Paulus Kinisko, Albertus

⁴⁴ M.A.H. II, p. 1018-1019.

Woluckj, Albertus Brantmaier, Ioannes Burman, Urbanus Schipper, Michael Viller, Ioannes Elbingus, Ionas Credik, Adamus Tensier, Ioannes Psarski, Mathias Zaleski, Casimirus Loviciensis, P. Michael Ripinensis; iar alții s-au refugiat la Kövar sau în pădurile din Mănăștur.⁴⁵

"Catalogus sociorum in Transylvania peste extinctorum, mense septembri 1586"⁴⁶ vorbește de la sine despre puterea ciumei care ucide în timp de o lună 6 ieziți clujeni: M. Albertus Volucki, Georgius Ammanus, P. Matthaeus Strus, M. Nicolaus Curtik, Stanislaus Radzinsckz și Laurentius Horsochow.

Astfel, colegiul de la Cluj într-un singur an își pierde rectorul, pe Ferdinandus Capecius, doi profesori de științe umane: Ionas Kredick și Ioannes Elbingus, un profesor de dialectică, retorică și filosofie – Hieronymus Fanfonius, - unul de filosofie și istorie Paulus Kiniskovicz care era și viceguvernator al școlii, profesorul de aritmetică și poezie - Ionas Kredick – etc, iar din misiunea clujeană profesorii dar și predicatorii: Albertus Brantmaier, Ionas Kredick etc.

Pierderile umane din rândurile ieziților au lasat colegiul fără cadre didactice iar misiunea fără preoți și predicatori. Perspectiva devenea înspăimântătoare, nu doar din punct de vedere uman ci chiar religios, catolicismul și progresele realizate fiind puse sub semnul întrebării.

Pagubele din rândul ieziților au fost zdrobitoare, însă acest lucru nu i-a determinat să renunțe la propria misiune ci să lupte în continuare alături de alți ieziți trimiși de Roma în Ardeal. Dintre vechii ieziți clujeni rămân 6⁴⁷: Matheus Strusius, P. Andreas Busau, P. Ioannes Cracowienski, P. Valentin Lado, Simon Raz și Simon Pultoviensis (Domoslawski) și care contribuie la refacerea colegiului clujean. La realizarea acestui deziderat s-au alăturat P. Balthasar Geroki, care va preda științele umane, Sebastianus Sadecus – sintaxa, Ludovicus Lucari – gramatica, Jacobus Mostowski – economie, greaca și dialectica, Gregorius Vascharelinus, Martinus Ostiensis – conducător al claselor inferioare, Ioannes Brzozoviensis, Ioannes Pax "infirmarius et coci adiutor" și Bartholomaeus Tembor (Tibur) "sartor et sacristanus". Dintre noii veniți în misiunea clujeană doar Jacobus Mostowski și Martinus Ostiensis au studiile finalizate, ceilalți doar audiuseră un timp diferite cursuri ceea ce demonstrează nivelul de cunoștințe ușor inferior al acestora față de generația precedentă. Cu toate acestea, colegiul din Cluj rămâne cea mai importantă instituție de învățământ superior din Transilvania sec.XVI.

Ceea ce a contribuit la ridicarea valorii colegiului clujean dincolo de cadrele sale didactice a fost biblioteca sa. Pretutindeni în lumea catolică biblioteca se constituia fie concomitent cu colegiul, fie înainte ceea ce demonstrează grija ieziților pentru carte și cultură. Aceiași situație o întâlnim și în Ardeal.

⁴⁵ M.A.H. II, p. 985-987, 1016-1017.

⁴⁶ M.A.H. II, p. 1014-1015.

⁴⁷ M.A.H. III, p. 30-32.

În 17 iulie 1579 la Vilna, Ștefan Báthory stabilește 12 puncte pentru organizarea colegiului. Dintre acestea două se referă la cărți și la modalitatea de achiziție a acestora⁴⁸.

Urmând instrucțiunile regelui Ștefan Báthory și beneficiind de subvenții bănești, iezuiții demarează achiziționarea de cărți încă din 1579. Primele cărți sunt destinate în principal cultului.

A doua etapă pentru formarea bibliotecii se desfășoară în februarie 1580 când Arator sosește din Polonia cu un important transport de cărți destinate de această dată disputațiilor teologice. Și această etapă este susținută de rege care donează lui Arator 130 de taleri pentru achiziționarea cărților. Luna iunie a aceluiași an aduce o nouă orientare a iezuiților clujeni spre colectarea cărților din interiorul Ardealului. În acest sens, într-o primă fază obțin reînapoierea cărților catolice zăvorâte la Alba Iulia de către reformați – peste 200 de exemplare de cărți vechi⁴⁹. Peste 5 ani (1585) iezuiții primesc în posesiune vechea bibliotecă orădeană în valoare de peste 2.000 de forinți. Probabil că această achiziție a fost cea mai valoroasă deoarece iezuitul maghiar Szanto Arator căruia îi erau încredințate achizițiile rămâne uimit de numărul, vechimea și valoarea acestora. În scrisoarea adresată generalului Claudio Acquaviva din 13 octombrie 1587, Szanto amintește de "90 de cărți scrise cu aur", din care doar un exemplar este apreciat la 600 bani de aur⁵⁰.

Făcând abstracție de donații sau retrocedări, iezuiții nu colecționează cărți vechi ci cărți utile cultului sau colegiului, în majoritate cărți recent apărute în vestul Europei.

Majoritatea achizițiilor aveau ca bază materială donațiile făcute de Ștefan Báthory. Altele sunt rodul subsidiilor papale – cei 550 de forinți trimiși seminariului plus încă 50 pentru cumpărarea de cărți la care se adaugă "căruța de cărți din Cracovia" împreună cu cărțile scrise de Possevino și un calendar greorian⁵¹.

Analizând inventarul bibliotecii colegiului realizat de Jako Klara se poate creiona gama de preocupări ale profesorilor și învățăceilor iezuiți. Existau lucrări de literatură, filosofie, matematică, astrologie, gramatică, retorică, lingvistică, limbi străine, teologie și teologie comparată.

În ceea ce privește cărțile catolice, biblioteca colegiului cuprinde o colecție de lucrări referitoare la dogmă și disciplină, ilustrative pentru demonstrarea teoriei că iezuiții cunoșteau reforma tridentină și canoanele catolice: Lindanus Damasius, Wilhelmus, Pro variis sacrosanti concilii tridentini decretis ac potissimum de suscipiendis una cum divina scriptura etiam apostoli traditionibus stromatum

⁴⁸ K. Jako, *op.cit.*, p. 13.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 14.

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ *Ibidem*, p. 16.

libri III, Coloniae, 1575; Sacrosanti et oecumenici concilii Tridentini..., canones et decreta, Antverpiae, 1589; Christophorus Plantinus, Catehismus ex ex decreto concilii Tridentini, Venetiae, 1579 etc.⁵².

Iezuiții clujeni preiau de la curia romana și disciplina severă pentru frecventarea bibliotecii și împrumutul cărților.

Conform regulamentului și organizării, biblioteca cuprindea două secțiuni. Prima – cea mare - deschisă cititorilor, profesorilor și celor care vor să împrumute cărți (acestea se împrumutau pe o perioadă de 8 zile), iar a II-a, - biblioteca mică – unde erau depozitate așa numitele "cărți interzise": Catulus, Propertius, Ovidius, Horatius, Plautus, Terentius etc, și unde puteau citi doar unii profesori de filosofie și teologie⁵³.

Astfel, prin cărțile deținute și buna organizare, biblioteca colegiului din Cluj ajunge să fie una dintre cele mai valoroase biblioteci din S-E Europei.

Paralel cu activitatea educativă a iezuiților clujeni, aceștia îndeplinesc și una pastorală în comunități. Aceasta din urmă se desfășoară după o strategie bine elaborată. Se urmărea consolidarea catolicismului ardelean și reconvertirea la catolicism printr-o creștinare profundă și o strictă disciplină socială.

Astfel, iezuiții preiau rolul clerului parohial, catolicismul transilvan depinzând de succesul misiunii. Se administrează sacramentele: botezul, cuminecarea, maslul, se audiază predica, au loc disputații teologice, etc.

Această activitate nu este o proiecție ci o realitate demonstrabilă pe baza izvoarelor vremii.

Dacă în ceea ce privește colegiul și biblioteca izvoarele sunt mult mai precise, în ceea ce privește activitatea misionară sursele nu au aceeași rigurozitate. Deseori nu se precizează locul, numărul convertiților sau al celor care au primit sacramentele. Sunt amintiți iezuiți din rezidența clujeană care mergeau în sate pentru a oferi populației ajutor spiritual, pentru a le citi catehismul său a le distribui sacramentele⁵⁴. Activitatea pastorală a iezuiților s-a desfășurat atât în oraș, "civitas" cât și în sate. În oraș iezuiții desfășoară o activitate asemănătoare cu cea din sate dar într-un mod regulat, constant. De sărbători iezuiții se bucură și de prezența principelui care asistă la liturghie și la vecernie⁵⁵.

Într-o scrisoare adresată nunțiuului din Polonia, Ioannes Andreas Calligari, datată 27 martie 1580, părintele clujean Lodovicus Odeschalchi face o amplă descriere a activității pastorale din Cluj și din posesiunea iezuită: Leghia (Jeghenye)⁵⁶.

⁵² *Ibidem*, p. 80, 101, 119; E. Veress, *Fontes...*, tom. III, p. 197.

⁵³ K. Jako, *op.cit.*, p. 12.

⁵⁴ *Călători străini...*, vol. III, p. 155.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 106.

⁵⁶ *M.A.H. II*, p. 41-43.

La începutul anului 1580 sunt pomeniți doi iezuiți ce predică în cetate dimineața în maghiară iar după-amiaza în germană. Aceștia sunt P. Ștefan și P. Volfango.

Preocupările iezuiților față de comunitatea catolică clujeană nu sunt sporadice. Părintele Șt. Arator și încă doi preoți se ocupau zilnic de mărturisirile catolicilor și de acțiuni ce vizau reîntoarcerea ereticilor (a protestanților) în sânul Bisericii romane⁵⁷.

Ca rod al acestei activități sunt botezați în Cluj "foarte mulți" fără nici un fel de presiune din partea iezuiților. Sunt ascultate mărturisiri iar în zilele de sărbătoare – așa cum este "Domenica Palmarum" când la predica unui preot maghiar sunt împărțșiți peste 150 în biserică și 50 în cetate de către părintele Ștefan (Szanto)⁵⁸.

De același zel catolic se bucură și cele două așezări din apropierea abației Cluj-Mănăstur: Baci și Leghia. În aceste comunități, după Ludovicus Odeschalchi își desfășoară activitatea aceiași iezuiți care reușesc să convingă prin predică numeroși anabapțiști și trinitari să treacă toți la religia catolică⁵⁹. Deși această afirmație este îndoielnică, rezultatele iezuiților sunt reale, mai ales că este vorba de propriile posesiuni.

O nouă scrisoare, de această dată a rectorului colegiului clujean Jacobus Wujek "superiorul misiunii transilvane", adresată lui Ioannes Andreas Caligari la 11 aprilie 1580, ne aduce noi date privind activitatea pastorală din Cluj, Cluj-Mănăstur, Baci și Leghia⁶⁰. Astfel în preajma sărbătorii pascale 40 de credincioși se împărțșesc, de sărbătoarea pascală peste 129 în oras, iar în biserica abației din Cluj-Mănăstur încă 207. Numărul catolicilor în localitățile Baci și Leghia nu era majoritar. Familiile din Baci erau în număr de 93 iar cele din Leghia de 77. Astfel, afirmația lui Wujek conform căreia în Baci s-au împărțșit 197 de țărani iar în Leghia 72 din 3000 de maghiari, nu poate fi decât falsă. Dacă analizăm situația Leghiei și considerăm că cei 77 de capi de familie erau maghiari și că populația localității atinge 3.000 de oameni, atunci am ajunge la situația paradoxală și unică în lume ca o familie să atingă în sec.XVI cifra de 39 de persoane. Astfel, pe lângă informațiile mult prea generale ne confruntăm cu altele care modifică realitatea în maniera în care le convenea.

Găsim și informații plauzibile. Alți iezuiți menționează în 1580 realizarea a 100 de împărțșiri în Șardu, în Baci – 60, 60 în Mănăstur, peste 50 de mărturisiri generale (probabil în aceleași localități). Pentru oraș avem cunoștință de 43 confesiuni de sărbătoarea "Corporis Christi", 50 de sărbătoarea Fecioarei Maria, 60 la sărbătoarea Nașterii Domnului și 53 la sărbătoarea Sf.Ioan⁶¹. Aceste mărturisiri și împărțșiri dovedesc reușita iezuiților în comitatul Cluj.

Un an mai târziu, în 1581, Șt. Szanto Arator descrie activitatea celor 7 părinți iezuiți din Cluj. Informațiile oferite sunt valoroase. Audiența la slujbe diferă și este

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *M.A.H. II*, p. 43-44.

⁶⁰ *M.A.H. II*, p. 49.

⁶¹ *M.A.H. II*, p. 81.

în strânsă legatură cu limba în care se oficiază. Astfel, P. Volfangus care predică în limba germană este audiat doar de 40-50 de credincioși ceea ce explică numărul mic al catolicilor de etnie germană sau al celor care cochetează cu catolicismul⁶².

O situație total diferită o întâlnim la preoții de limbă maghiară. Aceștia aveau șansa de a se adresa unui număr mult mai mare de catolici și în același timp de a se face înțeleși. Astfel, în oraș, în zilele săptămânii, iezuitul maghiar Șt. Szanto ținea slujbă, asculta confesiuni, boteza copiii (6-8)⁶³ iar în zilele de sărbătoare, același iezuit predica de două ori, înainte și după prânz. Înainte de prânz avea un auditoriu format din peste 100 de bărbați și femei iar după prânz se bucura de peste 300 de persoane⁶⁴. Dar audiența nu era constantă. Ea varia zilnic și mai ales de sărbători sau marile sărbători când numărul credincioșilor prezenți la slujbă depășea 1.000 de persoane în Cluj⁶⁵.

În sate situația nu este la fel de clară. Ceea ce cunoaștem este că P. Valentin Lado ține predici în zilele de duminică și ascultă doleanțele credincioșilor⁶⁶.

Treptat, știrile privitoare la activitatea iezuiților din comunități pierd în consistență și valoare, ștergându-se încetul cu încetul.

După 1582 când la sărbătoarea pascală se împărtășesc în "civitas" ("biserica noastră") 400 de oameni⁶⁷ izvoarele nu ne oferă alte informații capabile să modifice într-un fel sau altul datele de până acum.

Schimbarea majoră pe plan politic și religios are loc după 1586.

Odată cu moartea lui Ștefan Báthory(1586) puterea protestanților crește. Tânărul și neexperimentatul principe Sigismund Báthory nu mai poate ține piept furiei protestante. Astfel neînțelegerile dintre iezuiți și magistrați capătă o altă formă. Protestanții cer în cadrul dietei de la Cluj (1586) expulzarea iezuiților.

Acest lucru se va realiza peste doi ani la 8 decembrie 1588 în cadrul dietei de la Mediaș. Principalii promotori ai expulzării sunt: Gyczi (gubernatorul Ardealului), Galfy, Gyulai și Kovacsoczi (cancelarul Ardealului)⁶⁸. Aceștia în numele stărilor și a tuturor protestanților cer principelui: suprimarea colegiului de la Cluj⁶⁹, eliberarea "aulei" de către iezuiți⁷⁰ și chiar expulzarea iezuiților din Ardeal. Iezuiții erau acuzați de idolatrie⁷¹, de încercarea implementării inchiziției în Ardeal,⁷² de depășirea atribuțiilor îngăduite de dietă prin așezarea nepermisă în alte localități și, nu în ultimul rând de coruperea protestanților în tentativa de a-i reconverti la catolicism.

⁶² M.A.H. II, p. 163-164.

⁶³ M.A.H. II, p. 164-165.

⁶⁴ M.A.H. II, p. 165.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ M.A.H. II, p. 346.

⁶⁸ M.A.H. III, p.232

⁶⁹ *Ibidem*,p.251

⁷⁰ *Ibidem*,p.251, 244,293, 307, 314

⁷¹ *Ibidem*, p.182, 296,, 316-317

⁷² *Ibidem*, p.245, 247-248, 266, 331

În fața acestor acuze iezuiții reprezentați în adunare de: "Wujek, Rubenus, Vegy, Fefricelli, Szanto"⁷³ și susținuți de catolicul Chr.Kerestury încearcă să se apere. Argumentele lor sunt logice și fac apel la istorie⁷⁴: apartenența maghiarilor la catolicism de la Ștefan cel Sfânt, dreptul fiecărui "senior" de a avea preoți în religia dorită, așa numita libertate religioasă din Ardeal, contribuțiile aduse de iezuiți în învățământ, care au dus la creșterea prestigiului Transilvaniei pe plan european, faptul că și iezuiții contribuie material la sarcinile statului⁷⁵ etc. Cu toate acestea stărilor nu recunosc adevărul și condiționează principelui plata dărilor de expulzarea iezuiților⁷⁶ afirmând "qui non est contra iezuitas, inimicus est patriae". Lipsit de autoritate și constrâns de politica abilă a stărilor, Sigismund Báthory accepta hotărârile dietei punând deasupra propriei religii dorința sa de a rămâne la cârma Ardealului. Iezuiții au fost nevoiți să părăsească Ardealul în mai puțin de o lună (25 de zile)⁷⁷. Li s-au confiscat de către fisc bunurile și pământurile fiind declarați public în afara legii⁷⁸.

Sigismund Báthory nu a văzut niciodată în expulzarea iezuiților o acțiune definitivă. Spera ca în câțiva ani să reușească să impună stărilor rechemarea părinților iezuiți în Ardeal. Aceasta are loc în 1595. Ei își reiau activitatea. O nouă hotărâre a stărilor din 1602 face ca iezuiții să părăsească pentru a doua oară Ardealul...⁷⁹

Din pricina expulzărilor, acțiunile lor au fost mereu segmentate. Totuși, în ciuda discontinuităților iezuiții au contribuit major la relansarea catolicismului în Transilvania, pregătind astfel terenul politicii catolice a Habsburgilor în Ardeal.

THE ACTIVITY OF THE JESUIT MISSION FROM CLUJ COUNTY (ABSTRACT)

This study presents and analyze the results of the Jesuit mission from Cluj county durring the Bathory family s age till the banishment the Jesuits from Ardeal.

The Jesuits activity touched the two-permitted by the Diete (1579) fields: education and religion. They oponed a college and a seminar at Cluj and they got a lot of "spiritual fruits" (spiritual results). The results were not equal from the territory distribution s or chronological point of view, but they had a great contribution to the re-launch of the catolic religion in Transilvania.

⁷³ *Ibidem*, p.283,299

⁷⁴ *M.C.R.T.*, vol.III,p.79

⁷⁵ *Ibidem*, p.146

⁷⁶ *Ibidem*,p.232,295,308,404

⁷⁷ *Ibidem*, p.269

⁷⁸ *Ibidem*,p.240, *M.C.R.T.*, vol.III,p.240

⁷⁹ *Revai nagy lexikona*, vol.X, Budapest, 1914,p.864